

ГОРГОЛЮК

Ніна Георгіївна –

кандидат філологічних наук,
доцент, заступник директора
з наукової роботи Інституту
української мови НАН України

ПЕРЕТВОРИ СЛОВА ЛЮБОВІ ДО РІДНОЇ МОВИ В ЧИН ЇЇ ЗАХИСТУ ТА РОЗПРОСТОРЕННЯ

**Круглий стіл «Мовна ситуація в Україні:
оцінки стану та моделі змін»**

18 лютого 2016 р. у Великому конференц-залі НАН України за участі представників Адміністрації Президента України, Міністерства культури України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства інформаційної політики України, Київської міської державної адміністрації, членів Національної спілки письменників України відбувся круглий стіл «Мовна ситуація в Україні: оцінки стану та моделі змін».

До Міжнародного дня рідної мови 18 лютого 2016 р. в Національній академії наук України за участі Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства культури України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства інформаційної політики України, Національної спілки письменників України, Київської міської державної адміністрації, провідних ВНЗ України відбувся круглий стіл «Мовна ситуація в Україні: оцінки стану та моделі змін». Організатор – Інститут української мови НАН України. Захід проходив під гаслом: «Перетвори слова любові до рідної мови в чин її захисту та розпросторення».

Відкрив засідання віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік НАН України **Сергій Іванович Пирожков**, який від імені президента Національної академії наук України академіка НАН України Бориса Євгеновича Патона привітав учасників круглого столу.

У своєму зверненні Б.Є. Патон наголосив, що обговорення проблем збереження й розвитку рідної мови та української мови як державної в Україні – важливий складник академічного й загальнокультурного життя Держави. Тому ці проблеми перебувають у центрі наукових досліджень НАН України. Зауважено, що Академія послідовно обстоює позицію держав-

Учасники круглого столу «Мовна ситуація в Україні: оцінки стану та моделі змін»

ності української мови, необхідності досягнення мовної гармонії суспільства, недопущення конфліктів на мовному ґрунті. З-поміж актуальних завдань, які стоять перед вченими НАН України, виокремлено наукове передбачення й моделювання визначальних напрямів мовної політики держави та мовної практики суспільства. Висловлено впевненість, що плідна співпраця науковців Академії та освітніх закладів з представниками творчих спілок, громадських організацій, адміністративних органів стане запорукою розв'язання багатьох практичних проблем мовного життя.

Академік НАН України С.І. Пирожков наголосив, що рідна мова є одним із джерел формування патріотизму, рецептором духовно-емоційної сфери людини. Коли вдаються до метафоричного визначення *мова — це океан*, то, осмисливши сутність виразу, приймаємо його цілковито, не як гіперболу, художній прийом, а як істину. Адже мова обслуговує всі сфери людського буття, спілкування, творчості й акумулювання знань; мова *вербалізує, ословлює* все, що пізнала людина і до чого вона має стосунок. Особлива роль мови в організації й функціонуванні людського суспільства. Не ви-

падково існує поняття *державна (національна)* мова, для якої окреслено низку спеціальних функцій, що зазначено в конституціях багатьох держав, зокрема, і в Конституції України (стаття 10).

Як наслідок — питання мови (визначення функцій різних мов, визначення мовної стратегії й тактики, мовне планування) нерідко опиняються в центрі громадського й політичного життя, входять у коло гострих загальнодержавних проблем. Ми свідки того, як непросто й доволі повільно посувається українське суспільство до розв'язання питань мовного будівництва, яких гострих форм часто набувають обговорення цих питань.

Досвід показує, що посилення будь-якої проблеми емоційним фактором лише уповільнює досягнення бажаного порозуміння, віднайдення об'єктивної основи, яка може слугувати фундаментом розв'язання мовних проблем. Ось чому в Національній академії наук України над мовними, точніше — *соціомовними* — питаннями працюють у різних інститутах мовознавці, політологи, історики, літературознавці. Інформаційне взаємодоповнення і взаємозбагачення в результаті студій учених

Віце-прем'єр-міністр — Міністр культури України В.А. Кириленко, віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік НАН України С.І. Пирожков, директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук П.Ю. Грищенко

різного профілю дозволяє досягати синтезу й ґрунтовності висновків, формулювати фундаментальні положення функціонування і розвитку мов у нашій Державі.

Сьогодні спільними зусиллями спробуємо визначити важливі проблеми мовного життя України, особливо — функціонування української мови.

Віце-президент НАН України закликав учасників круглого столу не лише констатувати наявність проблем у мовному житті України, а й формулювати пропозиції, втілення яких у життя здатне змінити мовну ситуацію.

У виступі віце-прем'єр-міністра — міністра культури України **В'ячеслава Анатолійовича Кириленка** наголошено, що питання української мови — це питання національної безпеки України. Ніхто й ніколи в Україні не повинен піддавати сумніву статус української мови як єдиної державної. Це визначено нашою Конституцією. Країна потребує нового мовного закону, який передбачить заходи для постійної й дієвої підтримки функціонування української мови. Цей круглий стіл може стати першим серед низки важливих зустрічей, напрацювання якого потім може перетворитися на рішення Парламенту чи Уряду.

В.А. Кириленко зосередив увагу на особливостях сучасного функціонування української

мови в ЗМІ й рекламі. Він поінформував, що від імені депутатів вніс законопроект про відсутнє збільшення квоти на українські пісні в національному радіопросторі. На жаль, цей законопроект викликав великий спротив.

Одна з ініціатив — новий закон про державну підтримку національної кінематографії, що ухвалений парламентом у першому читанні. Цей закон передбачає дієві економічні й фінансові механізми підтримки національного кіновиробництва, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій; водночас дозволено часткове фінансування державою телесеріального виробництва (сьогодні це заборонено: держава може фінансувати 50 % вартості повнометражного фільму). Запропоновано для суспільно важливих повнометражних фільмів рівень державного фінансування 80 %.

У зв'язку з прийняттям закону про захист національного інформаційного телерадіопростору російський продукт переважно заборонений, хоч є телеканали, які намагаються знайти «лазівки», щоб обійти заборону. Звернено увагу Національної ради з питань телебачення і радіомовлення і Державного агентства України з питань кіно на необхідність вилучення прокатних посвідчень.

З введенням норми про 50 % участі держави в телесеріальному виробництві запрацює інша

Директор Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академік НАН України М.Г. Жулинський

жорстка норма, на якій ми наполягаємо: якщо держава фінансує телесеріал, то вона фінансує тільки національні українськомовні фільми або переважно українськомовні (загальна кількість реплік українською мовою — 80%).

Актуальним залишається напрацювання фронтальних змін до закону про рекламу, які враховували б захист української мови у візуальній зовнішній рекламі. Констатуємо, що сьогодні відсоток реклами російською мовою в Києві значно зріс. Припускаємо, що за таких умов у столиці через два роки може зникнути зовнішня українськомовна реклама.

В.А. Кириленко підкреслив вирішальну роль науковців і громадськості в боротьбі за українську мову.

Директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор **Павло Юхимович Гриценко** виголосив доповідь «Мовна ситуація як барометр суспільного життя в Україні». Зокрема, зазначено, що мовне буття України сьогодні характеризує полілінгвальність — наявність у загальному функційному полі не однієї, а кількох мов, хоча одна — українська — має окремий статус — мови державної. Співіснування української мови з такими мовами, як болгарська, гагаузька, угорська, румунська, словацька, кримсько-

татарська, мають ареально визначений характер, окреслені зони поширення, а присутність російської мови має континуальний характер. Особливості розподілу сфер функціонування української й російської мов — наслідок різного проявлення в різних регіонах України історичних обставин, культурних, соціальних, психологічних чинників.

Спостережувана нечіткість, рухливість розподілу сфер використання української й російської мов була і залишається об'єктом дослідження мовознавців та уваги й оцінок широких кіл мовців. Спроби державного регулювання функціонування української й російської, української та мов інших національних меншин з використанням правових механізмів виявилися в останні роки недостатніми (насамперед за охопленням комунікативних ситуацій) і не завжди ефективними в практиці застосування. До того ж базові правові документи з цієї сфери засвідчили внутрішню суперечливість, нерідко — невідповідність Конституції України. Особливо багато зауважень, зокрема від правознавців в Україні, фахівців НАН України, міжнародного експертного середовища, викликав чинний нині Закон «Про засади державної мовної політики», що створює передумови поступового витіснення української мови з різних комунікативних сфер, легалізує її заступлення мовою російською. Не набули реальної чинності задуми про обов'язковість знання української мови майбутніми кандидатами наук, що мав би засвідчувати кандидатський іспит; практично мінімізовано, а часто й згорнуто практику мовної (українськомовної) підготовки фахівців-нефілологів в університетах (так звана українська мова за фаховим спрямуванням), як і обов'язкове поглиблене ознайомлення з основами національної історії й культури; не сформовано дієвої системи мовної натуралізації іноземців, які прагнуть мати українське громадянство. Хоча державобудівниче спрямування цих та подібних заходів не потребує доведення, проте ні законодавчо, ні практично цей базовий для розбудови Держави потенціал не тільки не використано, а навпаки, — його всіляко гальмовано, дискредито-

вано в спеціальних псевдонаукових виданнях, антиукраїнській медійній продукції. Проукраїнська роз'яснювальна діяльність науковців, інтелігенції, армії професури університетів, учительства виявилася напрочуд кволою, не-системною, часто — і некваліфікованою. Сьогодні відсутні спеціальні телепрограми, у яких можна було б подавати широкій аудиторії зважені й обгрунтовані положення про походження української мови, її статус, особливості функціонування тепер і в минулому, про роль мови в житті людини, здатність мови як окрилювати людину, так і нищити її. Непоінформованість з українськоцентричних позицій на тлі сконцентрованого й системного пропагування антиукраїнських ідей сприяла створенню й наростанню відцентрових тенденцій у регіонах: неукраїнськи зорієнтовані медійники допомогли вивести люд на площі протестів. Сьогодні мовно і медійно багато українськи орієнтованих позицій програно, а перспективні державотворчі ідеї не переросли в конкретні справи. Усе це значною мірою зумовлене відсутністю діалогу з владою: дослідники, експерти стоять на одній позиції, влада — на другій, громадські організації — на третій.

Вихід із ситуації, що склалася, бачиться у встановленні тісного діалогу з владою, формуванні спільної платформи дій на науково обгрунтованих засадах; у зміні мовного законодавства з утіленням у ньому базових засад: удержавлення української мови, гармонізації мовного життя в багатомовній державі й захисту та збереження мов національних меншин; у розширенні конструктивних начал громадського руху за українську мову, її реальний державний статус, за високу культуру володіння мовою; у створенні українськомовного простору навколо себе. Задля поступу в справі піднесення української мови, гармонізації мовокористування в Україні, деполітизації мовних питань П.Ю. Гриценко запропонував провести в переддень 9 листопада, коли відзначатимемо День української писемності та мови, *Всеукраїнський форум захисту української мови з обов'язковим діалогом із Президентом України* — гарантом дієвості Конституції

Провідний науковий співробітник відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор Л.Т. Масенко та завідувач відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук С.О. Соколова

України, очільниками законодавчої й виконавчої влади, керівниками міністерств, найтісніше пов'язаних із формуванням і реформуванням мовного простору України. Європеїзація, ідеями якої сьогодні перейняті багато державних діячів та установ, не означає відмови від національного; навпаки — це демонстрація привабливості й значущості свого неповторного, національного в контексті багатоманіття мов і культур народів Європи, це демонстрація уміння захистити і зберегти своє національне на тлі відкритості до інших мов, інших культур. Велич і краса української мови чекають на конкретний чин — захист і розпросторення в серцях мільйонів українців, в їхній практиці мовокористування й мовотворення. Лише за таких умов барометр української мови як державної і України як Незалежної Держави вказуватиме на ясну погоду.

Академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства, директор Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України академік НАН України **Микола Григорович Жулинський** у виступі «Українська мова сьогодні: від високих слів до конкретних справ» вказав на потребу виваженої, чітко базованої

Завідувач кафедри болгарської філології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова доктор філологічних наук, професор В.О. Колесник

на національних цінностях і пріоритетах гуманітарної політики, зосередженої на важливому складникові — проблемі української мови як мови державної. Закцентовано на великій кількості українського населення в прикордонних землях сусідніх держав — Росії, Білорусі, Польщі, Словаччини, Румунії, Молдови.

Українці цих давніх наших етномовних ареалів, що зазнають інтерферентного впливу інших мов і культур, сьогодні вимагають підтримки, захисту, збереження. Тому в умовах наростання глобалізаційних та інтеграційних процесів послідовна політика в царині мови й культури, зорієнтована на збереження національної ідентичності, має особливе значення. «Втратимо національну ідентичність — втратимо все!» — наголосив академік.

М.Г. Жулинський висловив пропозицію: ухвалити Закон про українську мову як державну, у якому одним із пунктів скасувати закон Ківалова—Колесніченка.

Завідувач відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук **Світлана Олегівна Соколова** в доповіді «Роль засобів масової комунікації у формуванні мовного буття в Державі» підкреслила, що мова ЗМК може і повинна бути одним

із важелів впливу на мовну свідомість громадян, на формування їхньої мовної компетенції; практична двомовність великої частини суспільства і надання переваги передусім змісту інформації, а не її формі, дає змогу корегувати функціональне навантаження мов у медійному просторі на користь державної мови через підвищення якості українськомовного продукту, розширення його тематичного наповнення, цільового спрямування на відповідну аудиторію. Для зміцнення позицій української мови як державної необхідно: державне регулювання частки українського мовлення (як і українськомовної преси); налаштування електронних ресурсів на вибір мови інформації; мовний регламент для державних діячів під час публічного спілкування; моніторинг якості української мови ЗМК, соціо- і психолінгвістичний моніторинг з досягненням зворотнього зв'язку; запровадження серії культурно-освітніх радіо- і телепрограм, присвячених українській мові.

У доповіді провідного наукового співробітника відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України доктора філологічних наук, професора **Лариси Терентіївни Масенко** «Мовний ландшафт сучасного міста» зазначено, що утвердження української мови в її державотворчій функції передбачає зміну зросійщеної атмосфери наших міст. Реалізація цього завдання потребує значних зусиль від органів влади і місцевих громад. Зокрема, усунути домінування російської мови в комунікативному середовищі мегаполісів можна лише за умови впровадження послідовної й ефективної мовної політики в системі освіти, культури та в засобах масової інформації.

Підкреслено, що домінування української мови у візуальній сфері міського простору можна досягти швидко й оперативно. На це вказує, зокрема, нинішня зміна міської топонімії, що відбувається в процесі декомунізації. Натомість у назвах готелів, крамниць, ресторанів, кав'ярень та інших побутових закладів, у рекламі, оголошеннях, написах навіть у столиці України панує мовний хаос. Ситуація значно погіршилась після впровадження Закону «Про засади державної мовної політики» Ківалова—

Колесніченка, призначеного для збереження й зміцнення панівних позицій російської мови в Україні.

Ландшафт наших міст потребує впорядкування. Необхідно усунути засилля російських назв на київських вулицях, поєднання російських і англійських форм, хаотичне використання кириличного і латинського шрифтів, суржику в рекламних слоганах. Для зміни цієї ситуації необхідно створити при Київській міськраді мовний центр із контрольними й консультаційними функціями, що стало б закономірним продовженням і реалізацією затвердженої Київрадою 28 травня 2015 р. «Концепції розвитку української мови, культури та виховання історичної пам'яті жителів міста Києва на 2015–2020 рр.».

Про досвід збереження мови болгар в Україні на тлі розвитку мовної ситуації в державі розповіла завідувач кафедри болгарської філології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова доктор філологічних наук, професор **Валентина Олександрівна Колесник**. Наголошено, що Болгарія є прикладом піклування про свою діаспору. Від 1995 року в кожному районному центрі працюють викладачі з Болгарії, постійно збільшується кількість державних місць для навчання студентів у Болгарії. Студенти спеціальності «болгарська мова і література» та «українська мова та література» після закінчення навчання в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова працюють переважно у своїх селах, де викладають обидві мови, а також у редакціях болгарськомовних каналів і газет, зокрема найвідомішої — «Роден край». Із-поміж проблем доповідачка назвала скорочення державних місць в університеті, недостатнє фінансування для наукових експедицій.

Активістка київського осередку Громадянського руху «Відсіч» **Катерина Чепура** звернула увагу на те, що деякі телеканали порушують законодавство, демонструючи фільми російського виробництва, вказала на відсутність штрафних санкцій з боку Національної ради з питань телебачення і радіомовлення за результатами моніторингу телеефіру.

Голова Українського комітету славистів, почесний директор Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, радник Президії НАН України академік НАН України О.С. Онищенко

Завідувач кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка доктор філологічних наук, професор **Віктор Михайлович Мойсієнко** поділився досвідом утвердження української мови в Житомирі та області. Зокрема, відновлено діяльність комісії з питань функціонування української мови, яка розпрацювала Концепцію розвитку української мови як державної з урахуванням етнічного складу населення регіону. Запропоновано: 1) прийняти державну програму з відродження і впровадження української мови в усі сфери державного й суспільного життя або ж відновити дію указу Президента України 2010 р. № 161 «Про концепцію державної мовної політики»; 2) припинити дію Закону «Про засади державної мовної політики» Ківалова—Колесніченка; 3) створити в Уряді спеціальний орган з питань регулювання державної мовної політики та мовокористування в Державі. В.М. Мойсієнко закликав учасників круглого столу підтримати висловлені пропозиції.

Начальник відділу позашкільної освіти Управління дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти КМДА **Галина Іванівна Тодосова** розповіла про проект міської комплексної цільової програми «Освіта Києва 2016–2018 рр.», згідно з якою передбачено низку освітніх заходів, проектів, програм, які спрямовані на вдосконалення знань з української мови, літератури, історії рідного краю, виховання патріотичних якостей.

Василь Васильович Костицький, доктор юридичних наук, зазначив, що віра, менталітет, культура, мова є найважливішими ознаками національної ідентичності. Інформаційна війна проти України руйнує національну ідентичність українців, формує комплекс їхньої меншовартості. Доповідач запропонував внести зміни у кваліфікаційні вимоги до державних службовців, зобов'язавши їх постійно послуговуватися українською мовою під час виконання службових обов'язків.

Голова Українського комітету славістів академік НАН України **Олексій Семенович Онищенко** підкреслив необхідність розширення українського складника в сучасних терміно-системах, заступлення багатьох запозичених термінів українськомовними еквівалентами. В останнє десятиліття в багатьох інститутах НАН України підготовлено профільні енциклопедії, словники галузевої термінології,

які засвідчили наявність потужного мовного ресурсу для відтворення нових понять техніки, технології, соціальної трансформації та ін. Важливою проблемою залишається освоєння блогосфери в контексті розвитку й утвердження національної мови. Підсумовуючи, О.С. Онищенко наголосив на тому, що мовна еліта має показувати приклад утвердження української мови.

У виступах неодноразово підкреслено відповідальність кожного вченого за удержавлення української мови, досягнення високого рівня її якості, номінативного та експресивного потенціалу.

Учасники круглого столу визначили першочергові завдання, спрямовані на удержавлення української мови:

- внести зміни до чинного законодавства про мови в Україні, які забезпечили б повноформатне функціонування української мови як державної;
- поширювати і зміцнювати генеральну тезу про необхідність створення українськомовного середовища в усіх інститутах Національної академії наук України, вищих навчальних закладах, навколо відомих діячів науки, освіти й культури;
- до Дня української писемності і мови провести *Всеукраїнський форум захисту української мови*.